

Afetlere Müdahalede Etik ve Yasal Konular

Ethical and Legal Issues in Disaster Response

Sacide YILDIZELİ TOPÇU^a

^aHemşirelik Bölümü,
Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği AD,
Trakya Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Edirne

Yazışma Adresi/Correspondence:
Sacide YILDIZELİ TOPÇU
Trakya Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Hemşirelik Bölümü,
Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği AD,
Edirne, TÜRKİYE
acideyildizeli@yahoo.com

ÖZET Sağlık çalışanları, afetlerin toplum üzerindeki tehdit ve etkileri ile sürekli karşı karşıya kalmaktadır. Afetlere müdahalede önemli roller üstlenen hemşirelerin de, etkin kriz bakımının sağlanabilmesi açısından afetlere karşı hazırlıklı olmaları ve afetlere müdahale ile ilgili bilgi ve beceriye sahip olmaları önemli bir sorumluluk alanıdır. Sağlık hizmetlerinde, birbirini tamamlayıcı bir nitelik taşıması beklenen yasal ve etik zorunluluklar, afetlere müdahale sırasında, hemşirelerin ikilem yaşamasına neden olan farklılıklar içerebilmektedirler. Hemşirelerin afetlerle ilgili yasaların müdahale ve uygulamalarına nasıl etki edeceğini bilmeleri ve afetlerde karşılaşılabilecekleri etik sorunların farkında olmaları, afetin neden olduğu olağandışı ve stresli koşullarda sunacakları hizmet kalitesinin artmasına yardımcı olacaktır. Bu nedenle, afet yönetiminin vazgeçilmez bir parçası olan hemşirelerin, afete müdahalede uymaları beklenen etik değerler ve ilkeleri benimsemeleri ve afetlere müdahale uygulamaları ile ilgili yasal konuları bilmeleri önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Disasters; ethics; legislation, medical; nursing

ABSTRACT Health workers always face with the disaster related threads and effects on the society. It is crucial that nurses playing an important role in the disaster intervention should be ready in case of a disaster and have the necessary knowledge and skills. In health services, legal and ethical responsibilities expected to complement each other contain differences putting nurses on the fence. It can improve the quality of the service provided by the nurses during the extraordinary and stressful disaster related conditions that nurses acknowledge the effects of the law on the disaster intervention and practices and be aware of the ethical problems that could arise in case of a disaster. Therefore, it is vital that nurses should adopt the ethical values and principles that are to be followed during disaster intervention and be acquainted with the legal subjects related to disaster intervention practices in situations impairing the society.

Keywords: Afetler; etik; yasalar, tıbbi; hemşirelik

Dünyadaki sayı, çeşit ve etkileri gün geçtikçe artan, hem doğal hem de insan kaynaklı felaketler her yıl milyonlarca insanı etkilenmekte ve birçok insan bu sebeple yaşamını kaybetmektedir. Sağlık çalışanları da afetlerin toplum üzerindeki tehdit ve etkileri ile sürekli karşı karşıya kalmaktadır.^{1,2} Sık karşılaşılan acil durumlardan farklı olarak, siyasal, hukuksal, işlevsel ve coğrafi sınırları aşma eğiliminde olan afetler “yerel kapasiteyi aşarak, ulusal ya da uluslararası düzeyde bir dış yardım gereksimi doğuran durum ya da olaylar” şeklinde tanımlanmaktadır.^{3,4} Afet durumunda, toplumun artan ihtiyaçlarının yanısıra altyapıda oluşan hasarlar ve sağlık çalışanlarının kaybı tıbbi kaynaklar ve sağlık sistemi açısından ciddi stres kaynağı olmaktadır.^{4,5} Sağlık çalışanlarının günlük rutinlerinden çok farklı olarak hizmet sundukları bu ortamda, ağır iş yükü, sınırlı kaynaklar, kendileri, yakınları ve hastaların güvenliğine ilişkin sorunlar, uluslararası hukuk ve sağlık politikalarının yeterli rehberlik oluşturamaması, kültürel yapı çeşitliliği ve dil engeli gibi durumlar da sağlık çalışanları için önemli düzeyde stres kaynağı oluştur-

KAYNAK GÖSTERMEK İÇİN:
Yıldizeli Topçu S. Afetlere Müdahalede Etik ve Yasal Konular. Öztekin SD, editör. Afet Hemşireliği. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2018. p.42-8.

maktadır.⁴ Ulusal ve bölgesel acil durum hazırlığında, yasalar ktirik bir nokta olarak kabul edilmesine rağmen sağlık çalışanlarının acil durumlarda yasal ve buna bağlı etik kararlar hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıkları belirtilmektedir.⁶ Bu açıdan ele alındığında, afetlerde hem yönetsel hem de bireysel olarak yasal ve etik ilkeleri bilerek, bu ilkere uygun hareket edebilmek oldukça önemli bir basamaktır.

AFETLERE MÜDAHALEDE YASAL ÇERÇEVE

Yasalar, sadece acil müdahaleleri doğrudan etkilediği için değil, olağanüstü bir durumda, yasal uygulamalarda da değişiklikler yaşanabildiği için de toplum sağlığı ile ilgili acil durumlara hazırlığın kritik bir bileşeni olarak görülmektedir.⁷ On yıldan daha uzun bir süreden beri, gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde, toplum sağlığını etkileyen acil durumlara müdahale ve planlamanın bir bileşeni olarak yasal hazırlığın önemi vurgulanmaktadır. Afetlerde, topluma sunulacak hizmetlerin optimum işleyişi açısından en mantıklı yaklaşım sorumlulukların paylaşımında çakışmalar ve boşlukları önleyebilecek uygulamaların yasalara dayandırıldığı afet yönetim planlarının hazırlanmasıdır.⁸⁻¹⁰ Afet yönetimi; gerek afetlerin, gerekse afetlere bağlı zararların azaltılması için afet öncesi, afet anı ve afet sonrası yapılacak uygulama ve girişimlerin belirlenmesi ve böylece afetlerden etkilenen bireylere etkin sağlık bakımının sağlanması ve güvenli bir çevrenin sürdürülmesi amacı ile olası olumsuz etkilerin önlenmesidir.^{9,10}

“Uluslararası İnsan Hakları Kanunu” ve “Uluslararası İnsani Yardım Kanunu” gibi hukuki düzenlemeler afet durumlarında, çocuk, kadın ve yaşlılar gibi savunmasız kişilere özellikle dikkat edilerek, tüm mağdurların onuruna ve haklarına saygı gösterilmesi ve korunmasını; etnik köken, cinsiyet, siyasi görüş, ırk ve/veya din konusunda ayırım yapılmaksızın, bir tartışmanın taraflarını ele almadan ya da düşmanlıklara girmeden gerekli yardımın yapılmasını sağlamayı amaçlamaktadır.^{11,12} Afetin neden olduğu kriz durumlarında sağlık sektörünün amacı, engellenmesi mümkün ölüm, hastalık ve sakatlıkları azaltmanın ve önlemenin yanı sıra koruyucu ve iyileştirici sağlık hizmetlerine eşit imkanlarla, olabildiğince hızlı ve mümkün olduğu kadar sürdürülebilir bir şekilde ulaşılmasını sağlamaktır. Ancak, toplumun büyük bir bölümünü etkileyen bu acil durumlar, sağlık çalışanlarının doğru karar vermede çakışmalar yaşamaları için risk oluşturan ortamlardır.¹³ Çoğu ülkede, birbirine benzer şekilde, acil durumlarda yasal yükümlülüğü belirleyen kanunlar bulunmasına

rağmen, afetlere ilişkin yasal düzenlemelerde, sağlık çalışanlarının rol ve görevlerine ilişkin belirsizliklerin bulunması, sağlık çalışanlarını afet gibi durumlara müdahalede etkisiz hale getirebilmektedir.¹⁴ Bu nedenle, afetlere müdahalede, kurumların ve kişilerin afetlerin etkileri ve müdahale gibi konularda bilgili ve becerili olmaları uluslararası kabul gören standartlara uygun hizmet sunulabilmesi açısından önemlidir.¹²

Afetin oluştuğu andan itibaren başlayarak, ilk birkaç günü kapsayan süreçte, müdahalenin hızlı ve etkin şekilde yapılması afet yönetiminin başarısını önemli ölçüde etkilemektedir.^{15,16} Afetlerde sunulacak sağlık hizmeti açısından ele alındığında, gönüllü sağlık çalışanları desteklenerek, temel bakım hizmeti verebilecek topluluğun genişletilmesi ile daha fazla kişiye yardım ulaştırılabilirliği mümkün olabilecektir. Vatandaşlarını tehlikelere karşı korumak kamu yönetiminin esas görevlerinden biri olması nedeniyle, rehberliğine en fazla ihtiyaç duyulacak yasal düzenlemeler oluşturulurken, etkili, adil ve tutarlı bir müdahaleyi destekleyen ve sağlık çalışanlarının yetki ve sorumlulukları ile sunabilecekleri sağlık hizmetinin kapsamını belirleyen afet yönetim planları oluşturulmasının önemli yararlar sağlayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.^{12,14,16,17}

AFETLERE MÜDAHALEDE DÜNYADA VE ÜLKEMİZDEKİ YASAL DÜZENLEMELER

Afetlere hazırlık ve müdahale konusunda her ülkenin benimsediği farklı yasal stratejiler mevcuttur. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’nde olağanüstü durumlardan sorumlu Federal Acil Durum Yönetim Kurumu (FEMA)’nun hazırladığı Federal Afet Planı 12 ayrı acil yardım fonksiyonunu içermektedir ve tüm bu fonksiyonların hangi ekipler tarafından, hangi kaynaklar ile ne şekilde sağlanacağı önceden düzenlenmiştir.¹⁰ Japonya’da ise “Ulusal Afet Erken Uyarı ve Yönetim” sistemi kullanılmaktadır. Sistem içerisinde oluşturulan “Japon Acil Yardım Ekibi”nde hemşireler oldukça aktif bir rol üstlenmektedir.¹⁰

Afetlere müdahale aşaması öncelikli olarak yerel yönetimler ve hükümetler tarafından gerçekleştirilir.^{16,17} Ancak, ülkelerin müdahale kapasitesini aşan büyük afetler söz konusu olduğunda, ulusal hükümetlerin çağrısı ile afet yönetiminin önemli bileşenlerinden biri olan uluslararası örgütler afetlere müdahale sürecinde rol almabilmektedirler.^{12,16} Afetlerde önemli roller üstlenen uluslararası örgütlerin başında, 1976’dan bu yana afetler üzerinde duran Birleşmiş Milletler (BM) yer almaktadır. Kuruluşun bünyesindeki “İnsani Yardım Koordinasyon

Ofisi” (OCHA) uluslararası afet müdahalesinde koordinasyondan sorumludur.^{15,16} BM- 1990-2000 yıllarını “Uluslararası Doğal Afetleri Azaltma Yılı” olarak kabul ederek, 1994 yılında Yokohama Konferansı ile afetlerle mücadelede yeni yaklaşımlar ve ilkelerin belirlenmesini sağlamıştır.¹⁶ Bundan sonraki dönemde, 2000 yılında “Uluslararası Afet Azaltımı Stratejisi” kapsamında 2005 yılında Kobe Konferansı ile yeni bir etkinlik on yılı (2005-2015) kararlaştırılmış ve “Hyogo Eylem Çerçevesi” planlanmıştır.¹⁶ “Kentsel Alanlarda Deprem Riskini Belirlemek İçin Risk Değerlendirme Araçları” projesi ile gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere, doğal afet riskleri azaltılmaya çalışılmaktadır.¹⁶ Uluslararası Kızılay-Kızılhaç Federasyonu öncülüğünde yürütülen “Uluslararası Afet Müdahale Hukuku”, “Afete Müdahalede Asgari Şartlar ve İnsani Yardım Sözleşmesi, Dünya Sağlık Örgütü’nün yürüttüğü Uluslararası Sağlık Düzenlemeleri afetler ve müdahaleye ilişkin düzenlemelerden bazılarıdır.¹⁶

Ülkemizde afet yönetiminin genel çerçevesi, 1982 Anayasası (19., 120., 121. ve 122. maddeler) başta olmak üzere birçok kanun ve düzenlemelerle belirlenmiştir. “Bayındırlık ve İskan Bakanlığı” ve bakanlığa bağlı “Afet İşleri Genel Müdürlüğü”, “Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü” ve “Afetler Merkez Koordinasyon Kurulu”; Başbakanlığa bağlı “Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü”, “Başbakanlık Olağanüstü Hal Koordinasyon Kurulu”, “Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi”, “Afet İnşaat Genel Koordinatörlüğü”; “İçişleri Bakanlığı” ve bakanlığa bağlı “Sivil Savunma Genel Müdürlüğü”; “Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü”; “Arama ve Kurtarma Birlik Müdürlükleri”, “Sağlık Bakanlığı”, “Milli Savunma Bakanlığı”; Ulaştırma, Çevre ve Orman, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlıkları, yerel yönetimler ve “Türkiye Kızılay Derneği” ülkemizde afetlerle ilgili farklı görevleri bulunan önemli kurum ve kuruluşlardır.¹⁶

Sağlık çalışanlarının afetlere ilişkin yasal sorumluluklarına bakıldığında, ülkemizde, Sağlık Bakanlığı bünyesinde afetlerle ilgili birçok yasal düzenlemenin mevcut olduğu görülmektedir. Bunlar; Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesindeki “Afetlerde Sağlık Hizmetleri Birimi ve Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerinin Görevleri ve Çalışma Esaslarına Dair Yönerge”, Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesindeki daire başkanlıklarının görevleri ile çalışma usul ve esaslarını düzenleyen “Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hizmet Birimleri ve Görevleri Hakkında Yönerge” ve 112 çalışma sistemini kapsayan “İl

Ambulans Servisi Çalışma Yönergesi” dir.¹⁸⁻²⁰ Ancak, acil durum afetlere yönelik bu yasal düzenlemelerin daha çok olağan durumları kapsadığı dikkati çekmektedir.

AFETLERE YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELERİN HEMŞİRELİK UYGULAMALARINA ETKİSİ

Florance Nightingale’den bu yana, hemşireler afet yönetiminde çeşitli roller üstlenmişlerdir.¹ Afetler yaralanma, sakatlanma, hastalanma ve ölüm gibi doğrudan sağlıkla ilgili olumsuz durumlara yol açtığından, acil servis, ruh sağlığı ve halk sağlığı çalışanları gibi sağlık çalışanları afet yönetiminde önemli görevler üstlenmektedirler.^{9,10} Özellikle hemşireler, afet durumlarında sağlık yönetimi, yardım sağlama ve bakım verme gibi önemli işlevleri yerine getirerek, sağlıkla ilgili ortaya çıkan tehlikeleri ve hayati risk oluşturan zararları azaltabilirler.⁹

Toplumun sağlığını ilgilendiren kriz durumlarında hizmet sunan hemşirelerin ve sağlık çalışanlarının, afetlerle ilgili yasaların müdahale ve uygulamalarına nasıl etki edeceğini bilmeleri, afetin neden olduğu olağandışı ve stresli koşullarda sunulacak hizmetin niteliğinin artmasına yardımcı olacaktır.⁸ Afetlerin acil durumlardan nitelik ve nicelik olarak farklı olması nedeniyle, hemşirelerin ve diğer sağlık çalışanlarının afetlerdeki görev ve sorumlulukları rutin acil durumlardan farklılaşmaktadır.³ Afetlerde hemşirenin rolü; olayın boyutunu ve önemini belirleme, etkilenen grupların sağlık gereksinimlerini tanımlama, öncelikleri ve amaçları belirleme, mevcut ve olası halk sağlığı sorunlarını tanımlama, belirlenmiş gereksinimleri gidermek için ihtiyaç duyulan kaynakları tanımlama, multidisipliner ekip, devlet ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde çalışma ve iletişimi sürdürmedir.^{9,21} Afet durumlarında ortaya çıkan önemli aciliyet ve belirsizlik koşulları altında, hemşirelerin ve diğer sağlık çalışanlarının sağlanması ve sürdürmesi gereken en önemli görevleri ise iletişim, arama ve kurtarma, triyaj, hastane ve/veya bakım evine nakil, mağdurları izleme ve toplumsal sorunları ele alma, kontaminasyonu yönetme ve hastane dışı tıbbi bakım kaynaklarına erişim sağlama gibi konulara odaklanmadır.³

Hemşirelerin afetler ve etkileri ile ilgili temel bilgi ve beceriye sahip olmalarının, afetlerde ortaya çıkan zorlukların üstesinden gelmede önemli bir etkiye sahip olduğu konusunda büyüyen bir ortak görüşün bulunması afet hemşireliğinin gelişimine büyük katkı sağlamaktadır.¹ Bu görüşe paralel olarak, Amerika ve Japonya gibi gelişmiş birçok ülkede, afet hemşireliği bir uzmanlık alanı olarak ele alınmaktadır. Japonya’da, hemşirelik

okulundan mezun olan hemşireler ya da halk sağlığı hemşireleri Japon Hemşireler Birliği'ne (JNA) gönüllü olarak katılarak afet hemşireliği eğitimi aldıklarında, afet hemşiresi ünvanına sahip olurlar. Amerika'da ise halk sağlığı hemşireleri afet hemşireliği alanında lider olarak görülmektedir.¹ Afetlere müdahalede önemli roller üstlenen hemşirelerin, etkin kriz bakımının sağlanabilmesi açısından afetlere karşı hazırlıklı olmaları ve afetlere müdahale ile ilgili bilgi ve beceriye sahip olmaları önemli bir sorumluluk alanıdır.¹

Afet durumlarında oluşabilecek sağlıkla ilgili tehdit ve zararları en aza indirmek amacıyla, afet süreci boyunca sağlık yönetimi, yardım sağlama ve bakım vermede görev alan hemşirelerin mesleki görevlerini yerine getirirken, kanunlar ve tüzükler ile düzenlenen kurallara uyması beklenmektedir.^{8,9} Ülkemizde sağlık çalışanlarının afetlere müdahalede çalışma usul ve esasları 2010 yılında Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı "Afetlerde Sağlık Hizmetleri Birimi ve Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerinin Görevleri ve Çalışma Esaslarına Dair Yönerge" ile belirlenmiş ve yönerge 2016 yılında güncellenmiştir. Bu yönergede, %31'ini hekim, %24'ünü ebe ve hemşire, %27'sini sağlık memuru ve %8'ini acil tıp teknisyenlerinin oluşturduğu Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri'nde görev alan sağlık çalışanlarının afet durumunda, triyaj, tıbbi müdahale, nakil hazırlıkları, haberleşme ve kayıt gibi faaliyetlere ilişkin görev ve sorumlulukları olduğuna yer verilmektedir.^{10,20} Ancak, ülkemizde sağlık çalışanlarının afetlere müdahalede çalışma usul ve esaslarını ele alan yasal düzenlemeler kapsamında, spesifik olarak hemşirelerin afetlerdeki rollerini ve işlevlerini tanımlayan özel bir düzenlemenin bulunmadığı dikkati çekmektedir.^{20,22}

AFETLERE MÜDAHALEDE ETİK ÇERÇEVE

Özellikle toplumsal, insani ve çevresel konularda güvenilirlik, sürdürülebilirlik ve gelişme için mesleki kültür ve etik çok önemli konulardır.²³ İnsan davranışının denetiminde iki temel mekanizma rol oynamaktadır: (1) bireyleri dışsal olarak denetleyen ve hesap verebilirliği sağlayan yasalar, (2) kişinin içsel bir denetim aracı olarak kendi kendine hesap verebilirliğini düzenleyen etik.⁶ Etik ilkelere bağlılıkla sağlanacak içsel denetim, özellikle dış denetimden uzak, yasaların yetersiz kaldığı durumlarda oldukça önemlidir.⁶ Afet yönetimi etik ilkeleri, insan onurunu ve haklarını korumalı, etnik kültür ve dini inançlara bağlı hassasiyetleri önemsemeli, bilimsel verilere dayanmalı ve genel ilkeler üzerine odaklanma-

lıdır.⁶ Afetlere müdahale süresinde uyulması gereken genel etik ilkeler;

Dayanışma: Milletler ve halklar afete direnci güçlendirmek ve mağdurlara yardım etmek için bir dayanışma ruhuyla işbirliği yapmalıdır.²⁴

Ortak sorumluluk: Ulusal ve yerel kamu otoriteleri, özel sektör, tarımsal ve sanayi kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, bireyler ve medya afet riski, afeti önleme ve acil durumlara karşı etkin bir katkı sağlama konusunda ortak bir sorumluluğa sahiptir.²⁴

Ayrımcılık yapmama: Afetler için önleme, azaltma ve hazırlık önlemleri, yardım dağıtma, iyileşmeyi sağlama ve temel haklardan yararlanma gibi uygulamalar cinsiyet, cinsel yönelim, ırk, renk, dil, din, siyasi görüş, etnik grup, ulusal bir azınlığa bağlılık, sosyoekonomik koşullar, doğum, engellilik, yaş veya durumlar için ayırım yapılmaksızın güvenceye alınmalı ve uygulanmalıdır.²⁴

İnsanlık: Bütün insanlar felaketin doğasına, kökenine, süresine ve yerine bakılmaksızın, her koşulda insanca, saygı, hoşgörü ve merhamet ile muamele görmeli ve en savunmasız insanlara özel dikkat gösterilmelidir. Felaket mağdurlarının haysiyetleri ve hakları, her koşulda saygı görmeli ve korunmalıdır.²⁴

Tarafsızlık: Afeti önleme, hazırlık, rahatlama ve kurtarma önlemleri ilgili toplumlar arasında ya da içinde herhangi bir taraf tutma olmaksızın gerçek ihtiyaçlar temelinde uygulanmalı ve sağlanmalıdır.²⁴

Yansızlık: Afeti önleme, hazırlık, müdahale, yardım ve iyileşme önlemleri, siyasi, ırksal, dini veya ideolojik tartışmalar olmaksızın, sadece bireylerin haklarının korunmasını ve çevre, mülkiyet ve miras haklarından yararlanılmasını sağlamak ve böylece dayanıklılığı güçlendirmek amacıyla alınmalıdır.²⁴

İşbirliği: Afetlerin olası sınır ötesi etkileri ve ortak eylem ihtiyacına özellikle dikkat ederek, afet direncini güçlendirmek ve insan haklarına saygıyı sağlamak için devletler siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıklara bakılmaksızın kapasitelerine göre işbirliği yapmalıdır.²⁴

Toprak egemenliği: Devletlerin kendi topraklarındaki kişileri koruma görevi vardır. Bir felaket durumunda da, insan haklarını yalnızca vatandaşları için değil, yurt dışından gelen insani yardım ekipleri de dahil olmak üzere kendi topraklarındaki tüm yabancı kişiler için de uygulamakla yükümlüdür.²⁴

Önleme: Bölgesel ve yerel otoritelerin yanı sıra şirketler ve sivil toplum da dahil olmak üzere tüm tarafla-

rın mümkün olan en aktif katılımı ile devletler önleyici tedbirleri uygulamakla yükümlüdürler.²⁴

Medyanın rolü: Medya, afetlerin öngörülmesi ve gelişimi için halkın bilinçlendirerek ve farkındalığını artırarak önemli bir rol oynamaktadır.²⁴

Afet etiği, birçok etik problemi de beraberinde getiren afetlerin oluşturduğu olumsuz koşullar içinde ahlaki karar verme ve alınan önlemlerle ilişkili tüm konuları kapsamalıdır.^{6,25} Afet mağdurlarının temel haklarının korunması için ulusal ve uluslararası boyutta ayırım gözetmeksizin uygulanabilecek etik ilkelerin oluşturulması önemlidir.⁶ Sağlık çalışanları, afet durumunda, fiziksel ve duygusal olarak oldukça olumsuz koşullar altında zorlu etik kararlar almak zorunda kalabilmektedirler.^{5,26} Son yıllarda, BM başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluş, afet yönetiminde etiğin önemine dikkat çekerek, afet mağdurlarının temel haklarının korunması için her yerde ve ayırım gözetmeksizin uygulanabilecek etik ilkelerin oluşturulması amacıyla önemli çalışmalar yürütmektedir.⁶ 1994 yılında Stockholm'da kabul edilen "Felaket Olayında Tıbbi Etik Kurallar" sağlık çalışanlarının afetlere müdahale ederken uymaları gereken etik kuralların belirlenmesine yardımcı olmuştur. Bu belge ile olağandışı durumun ayrıntılı bir tanımı, doğal afetler ile savaş, göç gibi insan eliyle oluşan afetlerin ayırımı yapılmış ve afet sırasındaki sunulacak sağlık hizmetinin kapsamı belirlenmiştir. Afetlerdeki tıbbi etik sorunların temelini oluşturan durumun az sayıda kaynak ile çok sayıda yaralıya müdahale zorunluluğu olduğu ifade edilen belgede, afetlerdeki en temel tıbbi etik ilkenin fayda ve adalet ilkelerini temsil eden "triaj" olduğu vurgulanmıştır.^{25,27}

Afet tıbbının temel ilkesi, mevcut kaynaklar ile mümkün olan en fazla mağduru hayatta kalma ihtimalini belirleyen hasta bakımını yapmaya dayanmaktadır.²⁶ Afetlere müdahalede sağlık hizmetlerinin sağlanmasında temel etik ilkeler "yararlılık", "zarar vermeme", "özerkliğe saygı" ve "adalet" ilkeleridir ve bu ilkelerin afet durumlarında değişen koşullardan etkilenmesi, hatta birbiri ile çelişmesi bile söz konusu olabilmektedir.^{26,28} Ancak, sağlık çalışanlarının afet gibi kontrolleri dışındaki koşullarda en önemli yükümlülüğü görevlerini en üst düzeyde bilişsel ve etik netlikle yerine getirmektir.⁵ Afet sırasında hizmet sunumunda kaynakların adil dağılımı için kritik bir bileşen olan "tutarlılık" ortak bir etik amaç olmalıdır.⁵ Literatürde, büyük acil durumlarda yasal ve etik zor kararları vermesi gereken sağlık çalışanlarının değişen ölçütler ve beceriler kullandığı bildirilmekte; özellikle yasal triyajın sağlanmasında yasal ve etik yak-

laşımlara yönelik bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi için sağlık çalışanlarının eğitilmesi ve desteklenmesi önerilmektedir.⁷

AFETLERE MÜDAHALEDE ETİK KONULARIN HEMŞİRELİK İLE İLİŞKİSİ

Davranışların temelinde yer alan değerlerin ahlaki bakımdan iyi - kötü ya da doğru - yanlış olarak niteliğini araştıran bir felsefe olarak etik, hemşireler açısından giderek önem kazanmakta ve hemşirelik uygulamalarına temel olan ahlaki ilkeleri oluşturmaktadır.²⁹ Afetlere müdahale sırasında, hemşirelerin uyması gereken etik ve yasal zorunluluklar aynı amacı taşımasına rağmen, bazı durumlarda aralarında farklı bağlantılar olabilmektedir. Ancak, birçok durumda, etik ve yasal zorunluluklar birbirini tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır.⁸ Örneğin, içerisinde bulunulan durumla ilgili yasal bir düzenleme geliştirilmemiş bile olsa, müdahale eden kişi için etik yükümlülükler devam etmektedir. Bu nedenle, hemşirelik uygulamaları açısından etik ilkeler çoğu zaman yasal sorumluluklardan daha önemli yükümlülükleri beraberinde getirmektedir.⁸

Hemşirelerin etik yükümlülüklerini belirleyen pek çok farklı kaynak bulunmasına rağmen, en önemli resmi dayanak mesleki etik kodlardır. Amerikan Hemşireler Birliği (ANA) Hemşirelik Etik Kodlarını, hemşireliğin topluma olan bağlılığını ifade eden, hemşirelik mesleğinin tartışılmaz ahlaki bir standardı olarak nitelendirmektedir.^{8,30} Uluslararası Hemşireler Konseyi (ICN) de hemşirelerin dört temel sorumluluğunu vurgulamaktadır: (1) sağlığın desteklenmesi, (2) hastalıkların önlenmesi, (3) sağlığın geliştirilmesi ve (4) acının/ıstırapların hafifletilmesi. Hemşirelikte içsel olan insan haklarına saygıdır ve kültürel haklar, yaşam hakkı ve seçim hakkı, haysiyet ve saygı ile muamele edilmesi gibi konularda yoğunlaşan hemşireliğin etik ilkeleri ile afetlere müdahalede uyulması gereken etik ilkeler birbiri ile benzer özelliktedir. Hemşirelerin felaketlerde bu ilkelere göre uygulama yapmaları ve afet ortamının ihtiyaçlarını karşılamak için uygulamalarını değiştirmeleri beklenmektedir.³¹

Afetler açısından ele alındığında, büyük yardım ihtiyacının söz konusu olduğu durumlar hemşirelerin sınırlı kaynaklar karşısında zor ve etik seçimler yapmasını gerektirmektedir.³² Etik kodlar açısından bakıldığında, hemşire, toplumun, özellikle de savunmasız nüfusun sağlık ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için eylem başlatma ve desteklemede sorumluluk sahibidir ve kaynakların kullanımını sağlık hizmetlerine erişim ve diğer sosyal

ve ekonomik hizmetlerde eşitlik ve sosyal adaleti savunmaktadır.³¹ Hem etik, hem de afetler açısından afetlere müdahale sırasında, hemşirelerin alacağı etik kararlar ile bireysel olmaktan çok daha büyük bir boyutta yardım gerçekleştirilmesi beklenmektedir.³² Bu nedenle, afet müdahalesinde değerli ve etkili bir yardım sağlayabilmek için hemşirelerin afetlerde karşılaşılabilecek etik uygulama sorunlarının farkında olmaları önemlidir.

Literatürde, afetlere müdahalede sağlık çalışanlarının karşılaşılabileceği etik sorunlar üç başlık altında incelenmektedir. Bunlar, triyajı da kapsayan kaynakların kullanımı, izolasyon ve karantina gibi durumları içeren kısıtlamalar ve sorumluluklar ile ilgilidir.³³ Afet ortamlarındaki uygun hasta bakımı ve yönetiminin hem bireysel hem de toplu hasta bakımını gerektirmesi de hemşirelerin etik sorunlar ile karşılaşmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu nedenle, afet gibi durumlarda hizmet sunan hemşirelerin temel hemşirelik becerilerinin yanı sıra eleştirel düşünme, uyum sağlama, takım çalışması ve liderlik becerilerine de sahip olmanın yanı sıra, mesleki

uygulamalar için etik kurallara uyma sorumluluğu vardır.^{21,30}

SONUÇ

Zaman, yer ve kapsamına göre önemli ölçüde değişiklikler içeren afet durumlarında yasal uygulamalarda eksiklikler olabileceği gibi, etik sorunlar ile karşılaşmak da kaçınılmaz olabilir. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için, yasal düzenlemeler ve olası etik ikilemler dikkate alınarak hazırlanacak sağlıkla ilgili kılavuzların, ilkelerin ve protokollerin geliştirilmesi, afet planlarının oluşturulması ve sağlık çalışanlarının hizmet içi eğitimlerle etik yeterlilik kazanmalarının sağlanması afet öncesi dönemde atılması gereken kritik adımlar arasında yer almaktadır. Afet gibi toplumu olumsuz etkileyen koşullarda, afet yönetiminin vazgeçilmez bir parçası olan hemşirelerin de afete müdahale sırasında sunulan bakımının her aşamasında etik değerler ve ilkeleri benimsemeleri ve afetlere müdahale uygulamaları ile ilgili yasal konuları bilmeleri hayati öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

1. Kalanlar B, Kubilay G. Afetlerde toplum sağlığının korunmasında önemli bir kavram: Afet hemşireliği. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi* 2015;33(1):57-65.
2. Ogedegbe C, Nyirenda T, DelMoro G, Yamin E, Feldman J. Health care workers and disaster preparedness: Barriers to and facilitators of willingness to respond. *International Journal of Emergency Medicine* 2012;5(1):1-9.
3. Der Heide EA, Scanlon J. The role of the health sector in planning and response. In: Waugh, William LJ, Tierney K, eds. *Emergency Management: Principles and Practices for Local Governments*. Washington, DC: ICMA Press; 2007. p. 183-206.
4. Civaner MM, Vatansver K, Pala K. Ethical problems in an era where disasters have become a part of daily life: A Qualitative study of healthcare workers in Turkey. *PLoS One* 2017;12(3):1-22.
5. Ryus C, Baruch J. The Duty of Mind: Ethical Capacity in A Time of Crisis. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness* 2017;1-6. doi: 10.1017/dmp.2017.120
6. Ekşi A. Afet yönetiminde içsel denetim aracı olarak etik. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 2015;8(15):89-102.
7. Hodge Jr. JG, Lant T, Arias J, Jehn M. Building evidence for legal decision making in real time: Legal triage in public health emergencies. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness* 2011;5(2):242-51.
8. Campbell AT, Hart KD, Norton SA. Legal and ethical issues in disaster response. In: Veenerma TG, ed. *Disaster Nursing and Emergency Preparedness*. 2nd ed. Newyork: Springer Publishing Company; 2007. p. 101-14.
9. Tel H. Olağanüstü durumlar ve hemşirelik. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 2016;19(4):278-82.
10. Demirbaş H, Sezer A, Ergun A. Afet yönetiminde halk sağlığı hemşiresinin rol ve sorumlulukları. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi* 2013;21(2):122-8.
11. *Health Cluster Guide*. France: World Health Organization; 2009.
12. Işık O, Aydınlioğlu HM, Koç S, Gündoğdu O, Korkmaz G, Ay A. Afet yönetimi ve afet odaklı sağlık hizmetleri. *Okmeydanı Tıp Dergisi*. 2013;28(2):82-123.
13. *Ethics in epidemics, emergencies and disasters: Research, surveillance and patient care*. Switzerland: World Health Organization; 2015.
14. Stroud C, Altevogt BM, Nadig L. *Crisis Standards of Care*. Washington DC, USA: National Academies Press; 2010.
15. İsbir EG, Genç FN. Uluslararası afet müdahale hukukuna doğru türk afet yönetim sistemi. *Amme İdaresi Dergisi* 2008;41(1):15-41.
16. İsbir EG, Genç NF. Afetlere müdahalede uluslararası örgütlerin rolü: 1999-Marmara depremi örneği. *Amme İdaresi Dergisi* 2008;41(3):73-97.
17. Altıntaş, Hakan K. Halk Sağlığı Temel Bilgiler. İçinde: Güler Ç, Akın L, editörler. *Halk Sağlığı Temel Bilgiler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi; 2006. p. 635-84.
18. Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hizmet Birimleri ve Görevleri Hakkında Yönerge. T.C. Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü; 2017.
19. İl Ambulans Servisi Çalışma Yönergesi. T.C. Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü; 2005.
20. Afetlerde Sağlık Hizmetleri Birimi ve Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerinin Görevleri ve Çalışma Esaslarına Dair Yönerge. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü; 2016.
21. Seroney, Gradys C. The role of a nurse in disaster management at kapsabet district hospital: A global health concern. *Baraton Interdisciplinary Research Journal* 2015; 5(Special Issue): 91-101.
22. Hemşirelik Yönetmeliği. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bakım, Hasta Hizmetleri ve Eğitim Dairesi Başkanlığı; 2011.
23. Kaptan K. Ethical Issues in disaster management. *Journal of Natural Hazards and Environment* 2015;1(1-2):54-8.

24. Prieur M. Ethical principles on disaster risk reduction and people's resilience. European and Mediterranean Major Hazards Agreement (EUR-OPA); Council of Europe; 2012.
25. Aung KT, Abdul Rahman NI, Nurumal MS, Ahayalimudin NA. Ethical disaster or natural disaster? Importance of Ethical Issue in disaster Management. IOSR Journal of Nursing and Health Science 2017;6(2):90-3.
26. Halpern P, Larkin GL. Ethical Issues in the Provision of Emergency Medical Care in Multiple Casualty Incidents and Disasters. In: Ciottono GR, ed. Disaster Medicine. 2006. p. 63-70.
27. Soyer A. Olağandışı Durumlarda Tıbbi Etik. İçinde: Karababa AO, editör. Olağandışı Durumlarda Sağlık Hizmetleri. 2nd ed. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi; 2002. p. 233-40.
28. Karadag CO, Hakan AK. Ethical dilemmas in disaster medicine. Iranian Red Crescent Medical Journal 2012;14(10):602-12.
29. Fırat B, Karataş G, Barut A, Metin G, Sarı D. Acil servis hemşirelerinin etik duyarlılıklarının incelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi 2017;10(4): 229-35.
30. Gurney D, Gillespie GL, McMahon MP. Nursing code of ethics: Provisions and interpretative statements for emergency nurses. Journal of Emergency Nursing 2017;43(6):497-503.
31. The ICN Code of Ethics for Nurses. Switzerland: International Council of Nurses; 2012.
32. ICN Framework of Disaster Nursing Competencies. Switzerland; International Council of Nurses & World Health Organization; 2009.
33. Grimaldi ME. Ethical decisions in times of disaster: Choices healthcare workers must make. Journal of Trauma Nursing 2007;14(3):163-4.